

МЕТОДОЛОГІЯ ВИЯВЛЕННЯ МАСОВИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ

У статті розглядаються особливості методології соціологічного дослідження екологічних інтересів. Визначається специфіка двокомпонентного об'єкта та структури екологічних інтересів.

В статье рассматриваются особенности методологии социологического исследования экологических интересов. Определяется специфика двухкомпонентного объекта и структуры экологических интересов.

The paper addresses peculiarities of methodology for sociological research of environmental interests. Specifics of the two-component object and structure of environmental interests is also determined.

Ключові слова: екологічні інтереси, методологія, природне середовище.

Ключевые слова: экологические интересы, методология, природная среда.

Keywords: environmental interests, methodology, natural environment.

Як біосоціальна істота людина для повноцінної життєдіяльності й розвитку потребує не тільки якісного соціального середовища, а й природного середовища певної якості. Це означає, що поряд із матеріальними і духовними інтересами об'єктивно існують інтереси екологічні, сукупність яких породжується біологічною організацією людини. Звідси очевидною є необґрунтованість традиційного підходу до проблеми інтересів, який практично зводили до визнання і вивчення інтересів лише в матеріальній і духовній сферах, недооцінюючи або ігноруючи біологічну природу людини, екологічні інтереси, природну зумовленість людського буття.

В екологічному контексті орієнтація на дотримання інтересів тільки людини (яку неадекватно розуміють), нездатна всебічно зважати саме на інтереси людини. Внаслідок суттєвого впливу екології відбувається своєрідна натуралізація гуманістичного ідеалу, котрий починає формуватися з урахуванням цілісності людської природи як феномена людини з її матеріальними і духовними характеристиками.

Інтереси не існують поза тими особами, соціальними групами та іншими силами, які виступають як їхні носії або суб'єкти. На цьому ґрунтується класифікація інтересів. Суб'єктами екологічних інтересів можуть виступати окремі індивіди, соціально-професійні групи, географічно окреслені територіальні спільноти (певного населеного пункту, регіону, країни), громадські організації та рухи, інститути державної влади різного рівня, національні держави та міжнародне співтовариство загалом.

Специфіка об'єкта екологічних інтересів полягає у тому, що, крім соціальних інститутів і соціальних груп, здатних впливати на розв'язання екологічних проблем (соціальний об'єкт екологічних інтересів), таким виступають також конкретні екологічні характеристики навколишнього природного середовища окремої території (фізичний об'єкт екологічних інтересів). Якщо соціальний об'єкт екологічних інтересів визначає ймовірну модель соціальної взаємодії між різними суб'єктами екологічних інтересів, то фізичний об'єкт наповнює їх екологічним змістом, уможливорює виокремлення екологічної проблеми та конкретне висування її.

У соціологічній літературі поки що не існує чіткого уявлення про структуру екологічних інтересів. Двокомпонентна природа об'єкта екологічних інтересів дає можливість, принаймні у першому наближенні, побудувати таку структуру.

Зокрема, соціальний компонент дає змогу класифікувати екологічні інтереси за типом їх носія (суб'єкта), за типом суб'єкта відповідальності за наявні екологічні проблеми (об'єкта екологічних інтересів) та засобом реалізації їх. Носіями можуть виступати: окремий індивід, соціально-

професійна група, екологічні неурядові організації (еко-НУО) та зелений рух, територіальна спільнота як окремого населеного пункту, так і певної адміністративно-територіальної одиниці національної держави, населення всієї країни, міжнародна спільнота окремих регіонів, а також світове співтовариство загалом.

Причому перелічені носії розглядають власні екологічні інтереси залежно від змісту, який вони в них укладають. Зокрема, для більшості пересічних громадян екологічні інтереси — це передовсім розв'язання проблем, пов'язаних з екологічною безпекою повсякденного життя. Своєю чергою, для екологів (активістів “зеленого” руху, членів екоНУО) ці інтереси охоплюють також збереження біорізноманіття і власне естетичний компонент навколишнього природного середовища. Зрештою, суб'єкти міжнародного права нерідко розглядають екологічні інтереси як складову національної безпеки країни.

Соціальним об'єктом екологічних інтересів може виступати соціальна спільнота як сукупність автономних (але не атономізованих) індивідів; мережа екоНУО та зелений рух загалом; державні природоохоронні органи, владні структури різного рівня; окремі установи, організації та підприємства. Два останні соціальні об'єкти нерідко персоналізовані відповідальними посадовцями. Неважко помітити, що *суб'єкт* екологічних інтересів може, за певних обставин, стати соціальним *об'єктом* цих інтересів, і навпаки.

Такі перетворення визначаються передусім спрямованістю (конкретною практикою) взаємовідносин за лінією “суб'єкт — соціальний об'єкт — суб'єкт”, що, власне, й визначає конкретного суб'єкта і, відповідно, соціальний об'єкт екологічних інтересів. При цьому важливо зазначити, що соціальний об'єкт, залежно від полюса екологічної спрямованості його діяльності, може розглядатися суб'єктом екологічних інтересів чи то як додатковий ресурс, чи то як проблемне поле. Типовим прикладом може слугувати діяльність державних природоохоронних органів, які в одному випадку можуть сприяти реалізації екологічних інтересів, а в іншому тільки гальмувати їх.

Фізичний (екологічний) компонент уможливорює класифікацію екологічних інтересів через виявлення реальних екологічних проблем. Однак універсум цих проблем є надзвичайно великим, тому сам термін “навколишнє природне середовище” у працях екосоціологів має кілька значень і охоплює багато аспектів.

Залежно від гостроти певних екологічних проблем визначають рівень значущості екологічних інтересів: базові (наприклад, екологічна безпека) та другорядні. З урахуванням часового континууму вирізняють також тривалі й короткотермінові екологічні інтереси. Останні належать до двох компонентів об’єкта екологічних інтересів, оскільки часова тривалість їх зумовлена ефективністю взаємодії зацікавлених соціальних суб’єктів та фізичним (екологічним) характером конкретної проблеми. Разом із цим слід зауважити, що рівень значущості певних екологічних інтересів визначається не тільки екологічним компонентом, а й значною мірою соціальним компонентом, бо вимагає адекватного суспільного усвідомлення цих інтересів.

З огляду на двокомпонентність об’єкта екологічних інтересів заслуговує на увагу праця З.Вульфсона, де обґрунтовується доцільність принципу “зон спільних екологічних інтересів” [1]. Указані зони – це території, які внаслідок їх географічного положення або ступеня забруднення становлять найбільшу небезпеку для інших країн і на які можуть бути спрямовані загальні зусилля [1, с. 54]. Утім, “буферні зони” не обов’язково мають визначатися географічною наближеністю до тих чи тих країн.

Вульфсон зауважує, що це положення справедливе і для територій, поблизу яких розташовані атомні електростанції та інші особливо небезпечні для довкілля виробничі об’єкти. Просторова обмеженість і територіальна визначеність зон екологічних інтересів сприяє подоланню психологічного бар’єру, концентрації зусиль і фінансових ресурсів зацікавлених сторін на позитивному розв’язанні проблемної ситуації.

Таке розуміння екологічних інтересів дає підстави для кількох висновків: по-перше, об’єкт екологічних інтересів

географічно “прив’язаний” до конкретних територій, на яких проживають окремі соціальні спільноти; по-друге, успішна інституціоналізація екологічних інтересів може бути досягнена тоді, коли об’єктом їх є екологічна проблема, що торкається одразу кількох різнорівневних соціальних суб’єктів і набуває відповідного потужного соціального резонансу.

У термінах соціологічної теорії екологічні інтереси правомірно інтерпретувати як “спрямованість територіально окреслених соціальних суб’єктів на значущі для них об’єкти соціальних відносин та як реальну причину їхньої діяльності, пов’язаної із задоволенням актуальних екологічних потреб, зумовлених об’єктивним становищем цих суб’єктів у системі соціально-екологічних відносин” [2, 96].

Розгляд екологічного інтересу лише як об’єктивного явища вимагає від соціолога вивчення передусім його фізичного компонента — структури джерел екологічного забруднення й вагомості їх впливу на загальну екологічну ситуацію у конкретному регіоні або країні. Якщо ж розглядати інтерес як явище суто соціально-психологічне, тоді соціологу доведеться вивчати настрої, думки, установки. У цьому разі може йтися про рівень стурбованості громадян проблемами екологічної безпеки за місцем проживання, специфіку сприйняття екологічної проблематики різними соціально-демографічними та професійними групами і представниками екологічного руху та різних гілок законодавчої й виконавчої влади.

Отже, методологія дослідження екологічного інтересу має ґрунтуватися на комплексному підході, який, утім, є ширшим за традиційний соціологічний підхід. Необхідно одночасно зважати на соціальне й біологічне в особистості, розглядати всю сукупність політико-економічних, соціально-психологічних, культурологічних та інших чинників формування екологічних інтересів, визнання існування феномена “біосоціального паралелізму” в життєдіяльності людської спільноти.

Правомірно говорити про структуралізацію екологічних інтересів або виникнення окремих сталих систем

екологічних інтересів, що взаємодіють одне з одним. Вона передбачає:

- закріплення за різними соціально-професійними групами певних різновидів діяльності з відповідним власним ставленням до якості довкілля та природних ресурсів;
- формування різних форм власності на природні ресурси (громадсько-корпоративна, муніципальна, загальнодержавна) та визначення рівня доступності до них для суб'єктів екологічних інтересів;
- утворення “форм спілкування як складових способу життя людей у конкретному суспільстві” [3, с.98];
- визначення носіїв відповідних екологічних інтересів і формування певних типів екологічної поведінки, найпридатнішої для життєдіяльності всього суспільства;
- виокремлення різних рівнів територіального поширення екологічних проблем (від локального до глобального);
- розподіл усього комплексу екологічних проблем на такі, що безпосередньо стосуються екологічної безпеки повсякденного життя людини; на проблеми природокористування та пов'язані зі збереженням біологічного розмаїття (флори і фауни).

У моніторингу “Українське суспільство” наявний блок запитань на екологічну тематику дозволяє насамперед проаналізувати ставлення респондентів до фізичного компоненту екологічних інтересів. Йдеться про оцінку екологічної ситуації та динаміку стану навколишнього середовища за місцем постійного проживання; фактори забруднення у населеному пункті респондента, які викликають серйозне занепокоєння. Натомість поміж змістовних запитань моніторингу соціальний компонент екологічних інтересів представлений фактично лише альтернативою “екологічний рух” в запитанні “Членом якої з громадських або політичних організацій Ви є?”.

Процес усвідомлення екологічних інтересів неодмінно передбачає мінімальний рівень суспільної уваги до фізичного об'єкта цих інтересів, тобто до певної екологічної проблеми. В ситуативному блоці цьогорічного опитування

поміж шести різновидів тематики новин, які найбільше цікавлять респондентів, проблеми навколишнього середовища опинились на третій позиції (18,7%), не набагато поступаючись спортивним новинам (19,8%) і відчутно - політичним новинам (59,3%). Останній результат виглядає цілком логічним з огляду на крайнє загострення українсько-російських відносин.

В цілому ж особливість цього процесу в українському суспільстві часів соціальної трансформації полягає у тому, що на перший план виходить не так посилення громадської уваги до екологічних проблем, як активізація зусиль доволі обмеженої соціальної групи — коаліції екоНУО — щодо екологічної безпеки повсякденного життя. Крім того, в суспільстві соціогенних ризиків доцільніше говорити не про поступове суспільне усвідомлення екологічної проблематики, а про ситуативне посилення громадської уваги до такого роду проблем, спричинене конкретними випадками екологічної загрози здоров'ю людини.

Підсумовуючи викладений матеріал, можна сказати, що екологічні інтереси з соціологічної точки зору правомірно розглядати як видове поняття, окремий випадок родового поняття “соціальний інтерес”. Екологічні інтереси як різновид інтересів соціальних є похідною не тільки взаємовідносин людина/суспільство з навколишнім природним середовищем, а й власне соціальної взаємодії суб'єктів щодо реалізації цих інтересів. Носіями цих інтересів можуть виступати різні соціальні суб'єкти — від індивіда до міжнародного співтовариства. Специфіка змісту екологічних інтересів визначається двокомпонентною природою їх об'єкта, а саме його соціальною та фізичною складовими.

Література

1. *Wolfson Z. Zones of Common Ecological Interests / Z.Wolfson // Environmental Policy Review.*— 1995.— Vol.9. — №1. — P.50–55.
2. *Стегній О.* Інституціоналізація екологічних інтересів у суспільстві соціогенних ризиків / Стегній О. — К. : Інститут соціології НАНУ, 2002. — 380 с.
3. *Здравомыслов А.Г.* Потребности. Интересы. Ценности / Здравомыслов А.Г. — М. : Политиздат, 1986. — 221 с.